

Mordori vastu

MART LAAR

Käesoleval aastal möödub 80 aastat 1944. aasta kaitselahingutest Eestis. Neljakümne aasta eest kirjutasin omakirjastusliku raamatu „Vabariigi sõdurid“ sissejuhatuses neist järgmist:

1984. aastal tähistatakse Eestis laialdaselt „ENSV vabastamise 40. aastapäeva“. Toimuvad suurejoonelised kokkutulekud endistes lahingupaikades, ilmuvad uued „põhjapanevad“ uurimus- ja mälestusteosed. Pioneerid käivad langenute haudadele lilli panemas. Miks ei peakski nõukogude võim pidutsema. Meie maalt ja rahvalt on röövitud vabadus ja iseseisvus, parajasti tahetakse meilt aga võtta rahvuslikku identiteeti. Käes on aasta 1984.

Nii see tõesti oli. Sõda oli kuulutatud rahuks ja vabadus orjuseks. Valed vaatasid vastu iga nurga tagant ja tahtsid lämmatada. Sõja jäljed olid Tallinnas ikka veel selgesti näha. Neist andis tunnistust haigutav tühjus paigus, kus kunagi olid olnud majad, ning kõndistatud Niguliste kirik oma kadunud tornikiivriga. Kord oli see küll juba taastatud, ent tulekahjus uuesti hävinud. Sellest, kuidas need tühjad kohad olid tekkinud, ei tahtnud aga keegi rääkida. Kui seda haruharva tehtigi, siis mainiti mokaotsast, et see oli saksa fašistide kätetöö. Samas teadsid kõik, mis oli tegelikult toimunud. Aga vaikisid. Sest ametlikult polnud seda olnud.

Ent veel elasid vanamehed, kes kusagil maasaunades leili ja mõne õlle järel läksid väge täis ja hakkasid pajatama rindemälestusi. Et kus me, kurat neile siis alles panime! Punker oli sinist suitsu ja padrunikesti täis. Kui laibavall punkri ees seda-võrd kõrgeks kasvas, et enam lasta ei näinud, tõstisime kuulipritsi selle otsa ja panime edasi. Neidki mehi polnud justkui olemas. Ega nende võitlusi ja kannatusi. See oli nii ebaõiglane. Ja ajas hullu moodi vihaseks. Loen neid 1984. aastal kirjutatud ridu ja pean tunnistama, et noore autori kirglikkus on mulle kuidagi tuttav.

Aga kõige rohkem valu tekitasid jutud Eesti iseseisvuse kuulsusetust lõpust. Nagu me poleks oma iseseisvusega hakkama saanud ja selle ise ära andnud. Või siis ei hakanud me korralikult vastu, kui ta meilt ära võeti. Tabavalt võtsid selle lähene-mise kokku Hando Runneli kibedad luuleread:

Räägi mulle ajast, räägi mulle ruumist,
räägi isamajast, räägi tollest juunist,
mille kohta ringi käib üks loll legend,
nagu meie ise oleks tapnud end.¹

Mart Laar, PhD, ajaloolane, poliitik ja kirjanik, mart.laar@gmail.com

¹ H. Runnel. Laulud eestiaegsetele meestele. – Loomingu Raamatukogu 1998, 44–46, lk 6.

Eesti leegionärid.

Eesti Sõjamuuseumi fotokogu, KLM FT 1226:110 F

Me teadsime Vabadussõjast ja selle käigus peetud meeleheitlikust võitlusest, mis tõi meile vabaduse, kuigi sellele püstitatud mälestusmärgidki olid minema pühitud. Kas omariiklus oli siis tõesti selline ebaõnnestumine, et selle kadumisohtu sattudes polnud kedagi, kes oluaks valmis selle eest võitlema? Või oligi vastupanuta alistumine 1939. aastal poliitilise tarkuse kõrgeim vorm?

Nõukogude Eesti tegelikkus kõneles paraku teist keelt. Ja kui valikud olidki vahest olnud valed, polnud meie põlvkonnal justkui enam midagi teha, nüüd tuli nendega leppida ja edasi elada. Sest vastuhakk viis hukatusse. Seepärast ei maksnud võimukandjate meelest sellest rääkida. Ega ajaloost üldse. Sest orjadel pole ajalugu ja eriti polnud neil vaja teada mingisugusest vastupanust.

Katse minevikku peita õnnestus siiski vaid osaliselt. Ühel hetkel löi valede ja pettuse vastu käärimine vaikimise anumalt punni pealt ning sünnitas kirjatöö „Vabariigi sõdurid“. Ma ei pidanud end eriliseks kirjameheks ning ajaloolasena olin tegelenud peamiselt Vana-Tallinna ajaloo ja ärkamisajaga, igal juhul mitte Teise maailmasõjaga. Ma ei olnud näinud Läänes selle teema kohta avaldatud raamatuid ja tean nüüd, tagantjärele, et ega neid liiga palju olnudki. Nõukogude Liidus oli neid veelgi vähem ja needki peamiselt vene keeles, sest eestlaste osa neis lahingutes polnud vaja meelde tuletada. Kõige põhjalikuma käsitluse jaoks 1944. aasta lahingutes² telliti Vene arhiividest koguni hulk väljavõtteid, mis jäid aga suuresti kasutamata, sest

² F. Paulman. Tuli ja manööver. Tallinn: Eesti Raamat, 1968.

need ei sobinud kokku kehtiva „ajaloolise tööga“. Hea, et neid seejärel ahju ei aetud: need peideti arhiivisoppidesse, kus need paremaid aegu oodates kenasti säilisid. Mina sain oma ülevaate kirjutamiseks kasutada paari pagulusest Eestisse toimetatud raamatut, noppeid omaeegsest ajakirjandusest ja neis lahinguis võidelnute mälestusi. Tutvustades 1944. aasta vastupanu Eestis, sai ühtlasi rõhutatud, et see annab maailmale tuge Eesti vabaduspüüdeid toetada. Teose lõppsõnas kirjutasin muu hulgas:

Seda arvestati ka 1983. aasta 14. jaanuaril Euroopa parlamendis vastuvõetud deklaratsioonis, kus nõutakse Baltimaade vabastamist Nõukogude ikkest. Otsuse ühe alusena toodi esile kohalike rahvaste relvastatud võitlus Venemaa vastu II maailmasõja ajal ja pärast seda.

Loomulikult polnud sel kirjutisel autori nime ja see sai koostatud kõiki konspiratsioonireegleid arvestades, nii palju kui arvasime neist teadvat: põletasime hiljem kaitsepolitsei taaskäivitamise juures seisnud Toivo Kameniku pliidi all algse käsi-kirja esimesed masinakirjas eksemplarid koos kopeerpaberitega, lootes, et teost hakatakse kohe paljundama ja see muudab esimeste variantide juures kasutatud kirjutusmasina leidmise keeruliseks. Samamoodi talitasime 1984. aastal avaldatud täiendatud-täpsustatud variandiga. Suutsime ise käibesse lasta alla kümne koopia, kuid meie lootused osutusid õigustatuks: neid hakati kohe juurde tegema. Ja mitte vähe. Otsustades selle järgi, kui paljudest mäluasutustest on mulle viimastel kuudel „Vabariigi sõduritega“ seoses päringuid esitatud, näib, et neid oli käibel oluliselt rohkem, kui olen arvanud. Lasksime ühtlasi lahti jutu, et teose autoriks on keegi vanem, omal ajal Narva rindel võidelnud mees. Üritasin ka oma kõnepruuki vanamoelisemaks kohendada, kasutades näiteks selliseid väljendeid nagu „Narva ruumis“, „rännakkahurid“ ja „soomusgrenaderid“. Plaan läks korda ja isegi paremini, kui oskasime loota.

Esimest korda pakuti mulle mu oma käsikirja suure saladuskatte all lugeda juba kaks nädalat hiljem, siis juba mingil teisel kirjutusmasinal ümberlöödult. „Lugesin“ seda paar päeva ja andsin tänuga tagasi, avaldades arvamust, et küllap see on mõne kunagise rindemehe kirjutatud. Nii võisin ka ülekuulamiseel Tartu julgeolekus lahkelt kinnitada, et olen taolist käsikirja lugenud, täitsa huvitav oli, ja ei, ma ei aima, kes selle on kirjutanud. Minult ei küsitudki, kellelt ma selle sain, sest oli teada, et säärase küsimuse puhul veab mälu mind kohe alt. Seda, et Helmut Tarand ja Hilja Rüütli käsikirja oma Poola ühenduste kaudu vabasse maailma toimetavad, polnud me küll kavandanud. Kõigepealt ilmus see eesti keeles eritrukisena Kanadas. Suur oli mu vapustus, kui kuulsin ühel kenal päeval raadiojaamast Vaba Euroopa läbi segajate ragina omaenda teksti ette loetavat. Kuid see polnud veel kõik: Juhan Kristjan Talve tõlkis käsikirja soome keelde, nii et aastatel 1985 ja 1991 ilmus see Siniveli nime all kahes trükis Soomes.³ Konspiratsioon oli sedavõrd hea, et kui kirjastus Olion selle

³ Siniveli. Viro taistelee vapaudestaan: vuosi 1944 tuntemattoman todistajan silmin. Helsinki: Alea-Kirja, 1985.

1993. aastal minu teadmata Eestis välja andis,⁴ kulus mul omajagu vaeva, et enda autorsust tõestada ja honorar Vigastatud Sõjameeste Ühingule sisse kasseerida.

Kuid see kirjatöö polnud üksnes pilguheit minevikku, vaid ka kohustus tulevikuks. Lõppes see igatahes järgmiselt:

Kokkuvõttes peame nentima, et tehti siiski kõik, mis teha suudeti. Rohkemat ei saa üheltki rahvalt nõuda. Vabariigi sõdurid andsid endast kõik, mis kodumaa neilt nõudis, tihti elugi. Me ei tea, kus on tuhandete eesti sõdurite hauad. Mälestust neist on vene okupandid püüdnud meeleheitlikult hävitada. Eesti parematele poegadele pole asetatud mälestustahvleid, vaid nende hauad on üles küntud või koguni rüvetatud. Ja ometi on nende haudu kõikjal eestlaste maal. Kui Sa kõnnid meie kodumaa väljadel, mõtle neile vabadusvõitlejaile, kes puhkavad võib-olla kuskil siinsamas, väga lähedal, Sinu jala all. Nad võitlesid selle eest, mis on meile kõigile püha – Eesti vabaduse eest. Ning seetõttu jäävad nad kõigi eestlaste südameisse jäädavalt elama.

Praeguseks on Eesti tundmatuseni muutunud. Eesti Vabariik on taastatud ning Euroopa Liidu ning NATO liige. Koos sellega on taastunud ka tema ajalugu. Eesti eest võidelnute kalmud pole enam unustatud, neile on pandud mälestustahvleid ja taastatud on matmiskohti. Narva on rajatud suur Saksa sõjaväekalmistu. Mõjukaim mälestusmärk koos mitmete mälestuskividega on aga Vaivara Sinimägedel, kuhu on rajatud ka väike muuseum. Lahingute mälestuseks püstitati Põrguhauamäele esmalt kõrge puurist, kuid 1996. aastal otsustati see asendada millegi püsivamaga. 2000. aastal avatud memoriaali kavandas Tiit Kaljundi ja selle keskmes asub metallikunstniku Heino Mülleri kavandatud 12-meetrine terasest okasrist.

Kõige selle taustal on huvi Narva lahingute vastu muutunud järjest laiahaardelisemaks. Esiteks muidugi Eestis, kus sel teemal on ilmunud nii uurimusi kui mälestusi, aga ka mujal maailmas ja seejuures õige erinevates keeltes.⁵ Võitlust Narva pärast on neis tihti nimetatud lahinguks Euroopa eest. Ent mitte Venemaal. Seal üritatakse neid lahinguid jätkuvalt pisendada või maha vaikida.⁶ Kõige ootamatum koht, kuhu Narva all peetud võitlused on välja jõudnud, on Jaapani anime tipu, maailmakuulsate animatsioonide⁷ autori Hayao Miyazaki loomingusse. Otto Cariuse mälestustele „Tiigrid poris“ tugineva samanimelise koomiksi tarbeks käis Miyazaki isegi Sinimägedel kohapeal visandeid tegemas.⁸

⁴ Eesti 1944 tundmatu autori silme läbi. Tallinn: Olion, 1993.

⁵ S. Ferreira. Le III. Panzerkorps 1942–1945. L'Elite des Panzer à l'Est. Caractère, 2023; L. Westberg, P. Kjellander, G. Brenden. III. Germanic SS Panzer-Korps. The History of Himmler's Favourite SS Panzer-Korps, 1943–1945. Volume 1: Creation – September 1944. Helion, 2016; M. Denton. Battle for Narva 1944. History Facts, 2010.

⁶ V. Rodin. Na vysotah Sinimjajae: kak bylo na samom dele. – Vesti, 4.–10.02.2005.

⁷ Hayao Miyazaki lavastatud animefilm „Vaimudest viidud“ võitis 2002. aastal Berliini filmifestivalil Kuldkaru ja 2003. aastal joonisfilmi kategoorias Oscari.

⁸ H. Miyazaki. Mousou Note: Doromamire no Tora. Dainippon Kaiga, 2002.

Üritades ise lahinguid Narva all maha vaikida, on Venemaa reageerinud äärmiselt teravalt, kui keegi teine neid meeles peab. Vene välisministeerium on tembelanud 1944. aasta lahingutele pühendatud mälestusüritusi Sinimägedel katseteks rehabiliteerida fašismi, kuigi midagi fašismilaadset pole kellelgi õnnestunud neilt üritustelt leida. Näib, et Mordori meelest seab Eesti tegevus 1944. aasta lahingute meenutamisel kahtluse alla „Sõdur-Vabastaja“ kontseptsiooni, mida on aastaid püütud Euroopale pähe määrida.

Sest Mordor üritab oma varju laiendada mitte ainult avaliku agressiooni, vaid ka oma mürgi levitamise kaudu, mis on vahest isegi laastavamate tagajärgedega. Oleme näinud, kuidas see annab jõudu tema käsilastele ja võib muuta nii mõnegi tegelase Mordorit teenivaks Sarumaniks. Mordor kontrollib oma maailma pettust ja korrupsiooni levitava ärivõrgustiku kaudu, mille torujuhtmed liuglevad nagu mere- maod läbi ookeanide, valmis ära kägistama iga Laokooni, kes julgeb teda ohtlikuks kuulutada. Kelle neelab ta endasse raha kaudu, kelle tema auahnust rahuldades, kelle tema edevust õhutades. Ja Mordori-meelsete taktika on alati üks: kui keegi julgeb Mordorist lähtuva ohu eest hoiatada, kuulutatakse ta äärmuslaseks ja järjekindlaks russofoobiks ning, mis veelgi kindlam, fašistik, isegi kui tegemist peaks olema juudiga. Maailma üritatakse uskuma panna sedalaadi hoiatuste absoluutset võimatust, sest miks peaks Mordor kedagi ründama. Mordor on end ainult rünnakute eest kaitsnud. Järelikult pole Läänel vaja massiivseid kaitsekulutusi, sest keegi ei kavatse neid rünnata. Ja NATO järele pole samuti enam mingit vajadust.

Aja jooksul näib olevat Mordori mürgipritsimise vastu kujunenud siiski teatav immuunsus. Nii ka Eestis. Sest oleks naiivne arvata, et samu jutte ei räägita ka meile ning et neil juttudel poleks siin mingit mõju olnud. Ikka on aeg-ajalt kostnud kaebelmist, et Eesti poliitikat on suunanud russofoobid ja sõjahullud, et targem oleks Venemaaga hästi läbi saada ning äri ajada. Sinna juurde kuulduv ka süüdistusi fašismilembusest ja kurtmisi, kui mõttetu oli Uluotsal toetada eesti meeste saatmist 1944. aastal Narva alla, või kui mõttetu on raha riigikaitseks mätta.

Pärast täiemahulise sõja algust Ukrainas on sellised jutud siiski selgelt vähenenud. Üha rohkem on aru saadud, et Mordori sõnu ei maksa uskuda, veel vähem nende järgi tegutseda. Toimunud muutustest annab ilmekalt tunnistust hiljutine näitus Narva muuseumis, kus fotod Vana-Narva hävitamisest punakotkaste poolt 1944. aastal seati kõrvuti fotodega Ukraina linnadest, mille Venemaa on puruks pommitanud. Üks foto rääkis seal rohkem kui tuhat sõna ja viis kindlalt kohale sõnumi „Midagi pole muutunud: Mordor on Mordor“. Loomulikult puhkes Narvas paras lärm, nõuti vabandamist ja muuseumi direktori lahtilaskmist, kuid ei järgnenud ühte ega teist. Muuseumi direktor jätkab rahulikult oma tööd.

Mordori mürgi suhtes on immuunsemaks muutunud ka venekeelne elanikkond. Kui varem sai Venemaa loota kohalike venemeelsete initsiativile, et Sinimägede memoriaalis mälestuskive ümber lükata, siis nüüd pidi FSB palkama selleks suvalisi kaake. Mälestustahvlitest said nood küll jagu, kuid suutsid seepeale vahele jääda ja Vene eriteenistusedki sisse mässida. Ühesõnaga – häbi missugune!

Mordori sõda Ukraina vastu on mõjunud kahtlemata silmi avavalt, kuid muutused hakkasid toimuma juba varem. Veel tosinkond aastat tagasi olnuks mõeldamatu 1944. aasta lahingutest mängufilmi vändata. Isegi pilt laste kooliõpikus, mis kujutas Eesti sõdureid 1944. aastal Narva jõel tuld andmas, tõi kaasa raevukaid proteste. Nüüd näidati Elmo Nüganeni 2015. aastal linastunud mängufilmi „1944“ mõni aasta tagasi Eesti kultuuripäevade raames koguni Venemaal. Põgusalt on Narva taga peetud lahinguid puudutatud ka Hollandi režissööri Matthijs van Heijningeni 2020. aastal linastunud sõjafilmis „Unustatud lahing“ (*The Forgotten Battle*).

Sellest hoolimata tuleb tunnistada, et liiga palju me 1944. aasta lahingutest ikkagi ei tea. Teame üksnes põhifakte ja neidki mitte ammendavalt. Laiem pilt näib endiselt puudu olevat ning ajuti tundub, et me läheneme neile sündmustele otseku konnaperspektiivist ehk oma väikse mätta otsast. End kõrgemale upitades ning kaugemale vaadates tekib aga kohe hulk huvitavaid küsimusi, millest mõnel järgnevalt peatungi.

Esiteks, milline oli geograafia ehk konkreetsemalt maastiku mõju lahingute käigule Narva piirkonnas. Pole ju raske märgata, et Saksa poole kaitsetegevus Punaarmee edasitungi peatamiseks oli väga sarnane sõjaeelse Eesti kaitseplaanidega (sillapea jätmise Narva jõe positsioonide katteks Jaanlinna, kaitseliini õgvendamine Sinimäe liinile) ning Punaarmee läbimurdekavaga 1939. aasta sõjaplaanist „Vulkaan“ (dessant merelt Narvat kaitsvate vägede selja taha).

Eestlaste jutust võib jääda mulje, et peamiselt võitlesid Narva all nemad või et Punaarmee õnnestus seal peatada just tänu nende jõupingutustele. See pole siiski päris täpne. Alahindamata Eesti üksuste rindele jõudmise mõju selle stabiliseerimisele 1944. aasta veebruaris, tuleb tunnistada, et jäme ots kuulus ikkagi Saksa üksustele, eriti III SS-tankikorpuse vabatahtlikele. Ning sakslaste suurtükide, lennukite ja tankideta olnuks vastupanu Narva all niikuinii võimatu.

Veelgi olulisem on küsimus: mis tähendus sel kõigel võis olla? Kas Punaarmee edasitungi peatamine idarinde põhjaservas peaaegu seitsmeks kuuks avaldas maailmasõja käigule üldse mingit mõju või jäi see rohkem lokaalseks teguriks? Sest Eestis endas tegi pikk vastupanu Narva all võimalikuks nii sinimustvalge lipu kerkimise Pika Hermannini torni enne punavägede saabumist kui ka kümnete tuhandete inimeste põgenemise nende eest Läände. Vaevalt siiski, et eesti sõdurid just selle pärast Narva all meeleheitlikult rinnet hoidsid. Raske on ütelda sedagi, kes Sinimägede lahingutest kõige rohkem kasu lõikas. Nõukogude pool ilmselt mitte, sest hoolimata ränkadest kaotustest jäid püstitatud eesmärgid saavutamata. Laias laastus kehtib see ka Saksamaa kohta, sest Narva pärast peetud võitluste algusest saati oli Hitleri eesmärk mitte üksnes takistada Punaarmee jõudmist Saksamaa värvate alla – sellega sai Punaarmee tegelikult hakkama, kuigi mitte üle Eesti –, vaid hoida sõjas Soomet ja säilitada kontroll Läänemere üle. Stalini strateegiline eesmärk oli aga just vastupidine – tõrjuda Soome sõjast välja ja võtta Läänemeri sakslaste käest oma kontrolli alla. Nii etendas juba esimeste Narva kaitseks peetud lahingute juures olulist rolli võitlus Soome pärast.

20. eesti SS-diviisi miinipildujameeskond Narva rindel 1944. aasta kevadtalvel.
RA, ERA.210.0.156390

Soomes jälgiti olukorda Narva rindel mõistagi murega ega saladud, et Punaarmee sissetung Eestisse võib sundida Soomet sõjast väljuma. Seda teadis ilmselt ka Stalin, kes andis oma vägedele üha uusi korraldusi Narva viivitamatult ära võtta. 1944. aasta kevadtalvel seati selliseid tähtaegu lausa mitu korda. Kui Stalin üritas sissetungiga Eestisse survestada soomlasi sõjast väljuma, kinnitas Hitler omalt poolt, et venelasi Eestisse ei lasta ja Narva kaitse peab. Selleks paiskas ta Narva alla isegi osa oma *Leibstandarte*'st ja reservist kümme-kond Tiiger-tüüpi tanki. Nõukogude poole kinnitusel sai Narva rindest seetõttu suurimate jõududega piirkond tervel idarindel. Lahingud omandasid seal erakordse ägeduse, kuid Punaarmee enam edasi ei lastud. Soomlased saatsid Narva rinnet kontrollima koguni delegatsiooni kindralstaabist, kes kinnitas koju naasnult, et rinne peab.

Tegelikult oli Hitleril piisavalt põhjust Soome pärast muret tunda, sest see ei püsinud sõjas ei Suur-Saksamaa võidu ega Adolf Hitleri enda pärast, vaid üksnes lootusest säilitada Soome riiklikku iseseisvust. Selleks tuli Punaarmee Soomest eemal hoida, milleks oli vaja Saksa sõjalist abi, ning vältida iga hinna eest olukorda, kus punavägi saaks oma kontrolli alla Soome lahe lõunakalda. Kui rinne Narva all püsis, luhtusid Stalini lootused sundida Soomet suurema vaevata sõjast väljuma.

Näinud Talvesõjas, kui vihaselt soomlased oma maa eest võitlevad, oli Stalin sunnitud Soome põlvili surumiseks ette võtma otserünnaku, millega polnud tahtnud seni riskida. Eksitanud Soomet oma löögiosade paiknemise suhtes – soomlased pandi uskuma, et need viiakse Narva rindele –, alustasid Nõukogude väed 9. juunil 1944. aastal Karjala kannasel pealetungi ja murdsid läbi Soome peakaitseliinist. Punaarmee vallutas Viiburi, kuid järgnenud tõrjelahingutes tekitasid soomlased punaväele raskeid kaotusi ja panid selle edasitungi seisma. Tajudes, et Soome alistuma sundimine võib kujuneda kulukaks, otsustas Nõukogude väejuhatuse saavutada oma eesmärgi teisel teel: viia soomlaste peakaitseliini läbi murdnud löögiüksused vargsi lõunasse Narva alla, kus sakslaste kaitse oli jäänud juba väga hõredaks, vallutada Narva, tungida Eestisse ning sundida Soome rahu sõlmima. Eelseisva rünnaku eest hoiatatud sakslased otsustasid oma pikaks veninud rinnet koomale tõmmata ehk Sinimägedesse taanduda ning seal Punaarmee peatada. Operatsioon kooskõlastati soomlastega ja sellele saadi heakskiit Mannerheimilt isiklikult. Kuigi taandumisel ei sujunud kõik päris kavakohaselt, saadi rinne pidama ning Punaarmeel ei õnnestunud ei Eestit vallutada ega Soome lahe lukust läbi murda. Aastakümneid ei pööranud Soomes keegi tähelepanu Soome ja Eesti võitluste omavahelistele seostele. Esimesed sellekohased teosed on ilmunud alles käesoleval aastasajal.⁹

Kui kaitse hoidmine Sinimägede all aitas kaasa Soome vastupanu püsimisele, sundis viimase väljumine sõjast 1944. aasta septembri algul Hitlerit oma vägesid kuu teises pooles Eestist, sealhulgas Sinimägedest välja viima. Saksa relvade ja lennukiväe abil Punaarmee sissetungi peatanud Soome sai võimaluse väljuda sõjast kapitulatsiooniga ehk säilitada oma armee. Loomulikult võisid Stalinit Soome täielikust vallutamisest loobuma sundida ka lääneliitlaste palved, kuid üldiselt tunnistas Stalin siiski sõjalisi argumente. Lükates Soome allutamise edasi, ei õnnestunud tal hiljem seda enam teha ning Soome jäi iseseisvaks.

Rindel küünite ja hammastega positsioonidest kinni hoidnud eestlastele jäid sedalaadi kalkulatsioonid mõistagi kaugeks. Vaevalt keegi neist mõtles, et võitleb seal oma vennasrahva soomlaste eest. Eesti sõdurite valikud olid oluliselt lihtsamad: vaenlane oli ees ja kodused selja taga. Nii et valikut tegelikult polnud. Metsalist ei tohtinud lihtsalt maale lasta, sest see tappis, ja polnud suuremat vahet, kas kohe või mõne aasta pärast.

Siit jõuamegi küsimuseni: kui verised need kõigi aegade kõige verisemad lahingud siis ikkagi olid? Peab tunnistama, et ega me oskagi sellele päris ammendavalt vastata, kuigi mõlema poole materjale kasutavaid uurimusi on ilmunud.¹⁰ Karde-tavasti on õigus Narva rindel 1944. aastal peetud lahingutest asjalikke ülevaateid kirjutanud Toomas Hiiol, kes arvab, et see võib meil teadmata jäädagi, sest kaotuste korvamiseks toodi siia pidevalt uusi mehi, mis muudab kaotuste koguhulga jälgimise

⁹ H. Meinander. Suomi 1944: sota, yhteiskunta, tunnemaishetki. Helsinki: Siltala, 2009.

¹⁰ A. Astafjev, A. Kütt, R. Rosenthal. Vastaspoolte inimkaotustest Narva rindel 1944. aasta 24. juulist kuni 7. augustini (Narva ja Sinimägede lahingud). – Tuna 2015, 4, lk 67–73.

raskeks kui mitte võimatuks.¹¹ Ja tegelikult polegi sel tähtsust, sest kõige ägedamad ja verisemad lahingud, mis Teise maailmasõja käigus Eesti pinnal peeti, olid need esitatud andmete valguses niikuinii. Tähtis pole mitte neis lahinguis hukkunud Mordori käsilaste täpne arv, vaid fakt, et Mordorile osutati vastupanu. Sealsetes lahingutes võidelnute hinnangul tehti Narva rindel ära see, mis jäi 1939. aastal tege-mata, ning Mordorit nahutati korralikult, hoides teda ligi seitse kuud Narva jõe taga.

Seda tõsiasja ei saa Eestilt kuidagi ära võtta. Samuti pole tagantjärele vaadates kuigivõrd tähtis, millises mundris eestlased Mordori vägede sissetungi tõkestasid, sest nagu on öelnud juba meie seast lahkunud soomepoiss Vello Salo: „Munder võis meil ju vale olla, aga vastane oli kahtlematult õige!“ 1984. aastal kirjutasin sellest nii:

1944. a. tõestab, et Eesti iseseisvust ei antud käest niisama, et see oli asi, mille eest inimesed valmis olid „kas võitma või surema“. Rahvas, kes oma vabaduse eest ei võitle, pole seda väärt. Meie rahvas ON oma vabaduse eest võidelnud ...

[- -] Loomulikult võib küsida, et mida ilusat selles ajas siis oli, lõppude lõpuks saadi ikkagi peksta. Uhkust tasub 1944. a. üle siiski tunda, tasub tunda selle üle, et eesti rahvas võitles tol aastal oma vabaduse eest, et ta ei loovutanud oma kodu-maad võitluseta vaenlasele, et ta näitas, kuidas peab kodumaad armastama ja tema eest võitlema. Seda polegi nii vähe, kui esialgu tundub.

1944. aasta meeleheitlikud kaitselahingud on osa meie heidutusest: kes tahab proo-vida siit niisama lihtsalt läbi jalutada, peab teadma, et siin hakatakse vastu. Samas ei kutsu okasrist Sinimägedel üles kedagi ründama või vallutama. See on pühendatud neile, kes siin oma isamaad kaitstes viimase välja panid, ja on ühtlasi kinnituseks, et samasse olukorda asetatult võitleb see rahvas samasuguse visadusega ega alistu – ta võidab lõpuks ikkagi, isegi kui see peaks aega võtma pool sajandit.

Kõigele sellele tagasi mõeldes jääb üle imestada, kui vähe on maailm 1944. aas-taga võrreldes muutunud. Mordor on ikka Mordor, ainult nüüd ähvardab ta maailma tuumasõja ja kõige elava hävimisega. Nagu 1984. aastal, on nüüdki kuulutatud sõda rahuks, orjus vabaduseks ja vallutamine vabastamiseks. Ukraina käitumine on olnud Mordorile sedavõrd vastik, et ta tuleb lihtsalt maa pealt pühkida. Sest sellist rahvast ega riiki polevat ju olemas. Eriti alatuna tundub Mordorile, kui keegi, kellele ta on otsustanud kallale minna, üritab talle vastu hakata. Seega tuleb nii oma mõrtsukad kui ka nende vahistajad vanglast Ukrainasse tapma ja vägistama saata, sest nii tahab kui mitte Jumal, siis vähemalt patriarh Kirill.

Võimalik, et praegu Ukrainas Mordori vägesid kinni hoidvad noored mehed kirjutavad rindelt kodustele samasuguseid kirju nagu noor eesti sõdur 1944. aastal Narva rindelt oma muretsevale emale:

¹¹ T. Hiio. Combat in Estonia in 1944. – Estonia 1940–1945. Reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes Against Humanity. Ed. by T. Hiio, M. Maripuu, I. Paavle. Tallinn: Inimsusevastaste Kuritegude Uurimise Eesti Sihtasutus, 2006, lk 1035–1094.

Sa oled ju kindlasti kuulnud nende „vabastajate“ tegudest Peipsi läänekaldal, mõne tunniga hulk inimesi ära tapetud ja surnuks piinatud. Kui need elajad peaksid kunagi pääsema meie kodumaale püsivamalt, kas või nädalakski, siis ei ole eesti rahvast enam rahvaste nimekirjas. Sellepärast peame kõik oma jõud pingutama võitluseks vaenlase vastu. Nii nagu meie seisame siin valvel nii ööd kui päevad, valmis tagasi lööma igat pealetungi, nii peate ka teie seal tagalas pingutama oma jõud, et saaks tehtud, mis tarvis.¹²

Kes aga muutunud on, oleme meie ise. Me pole end lihtsalt Mordori kõhust välja võidelnud, vaid oleme liikunud sellest sihikindlalt eemale ja jõudnud samasihiliste rahvaste sekka, tõmmates enda ja Mordori vahele selge piiri. Sel korral oleme Mordorist ühemõtteliselt teisel pool piiri. Ja me ei pea seisma seal kunagi enam üksinda.

Samas teame, et teistelt on abi loota vaid neil, kes tahavad ennast ise aidata. Meid ei kaitse keegi, kui me pole valmis ise ennast kaitsma. Seetõttu oleme olematusest üles ehitanud oma armee, hankinud sellele korralikud relvad, tagasi lükanud pakkumised loobuda kohustuslikust ajateenistusest, maha hääletanud ettepanekud mitte tõsta sellises ulatuses kaitsekulutusi ja hakanud end üldse rahulikumalt üleval pidama.

Oleme Mordori mõju piirata üritades lõputult seletanud sealt lähtuvaid ohte, hoiatanud ja manitsenud. Tihti on tekkinud tunne, et see on mõjunud justkui hane selga vesi või sarnanenud sõelaga vee kandmisele. Alles viimasel ajal on hakatud moka otsast tunnistama, et hoiatused Mordori ees olid omal kohal, ja vaikselt on asunud ärkama, kuigi vahel tundub, et vaid selleks, et kohe rahulikult edasi tukkuda. Mõni eelistab aga endiselt oma illusioonides või omaenda tarkuses edasi elada. Aga küll Mordor nad üles äratab.

Oleme püsinud tüüril kõigi lootuste avariiski, oleme lootnud ja uskunud, liini hoidnud ja endaks jäänud ning võime seetõttu uhkelt kuulutada Marie Underi sõnadega:

Meilt palju võetud – siiski meile jäi
me uhkus, au ning viha: seiskem püsti päi!¹³

¹² M. Laar. Sinimäed 1944. II maailmasõja lahingud Kirde-Eestis. Tallinn: Varrak, 2006, lk 26–27.

¹³ M. Under. Mureliku suuga. Sädemed tuhas. Ääremail. Tallinn: Eesti Raamat, 1998, lk 59.